

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ
Κατάστροφη ενός ερευνητικού προγράμματος

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ*

Ο ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Κατάστρωση ενός ερευνητικού προγράμματος

1. Ο φόβος είναι μία από τις μορφές της ψυχικής ζωής του ανθρώπου.¹ Υποστηρίζεται ότι είναι σκόπιμο δυσάρεστο ψυχικό συναίσθημα, που εκδηλώνεται ως νευρολογική αντίδραση του οργανισμού μπροστά σε κάποια κατάσταση ή σε κάποιο γεγονός, που γίνονται αντιληπτά διαμέσου των αισθήσεων. Δεν είναι, ωστόσο, το αίσθημα του εξωτερικού γεγονότος που προκαλεί το φόβο αλλ' η έννοια που κρύβεται πίσω από αυτό και που από το υποκείμενο ερμηνεύεται ότι εκφράζει κάποιον κίνδυνο ο οποίος απειλεί το ίδιο ή τα αγαθά του. Γι αυτό το λόγο, οι ίδιες πραγματικές καταστάσεις σ' άλλα άτομα γεννούν φόβο και σ' άλλα όχι, ενώ, εξάλλου, το ίδιο άτομο μπροστά στα ίδια γεγονότα άλλοτε νιώθει φόβο κι άλλοτε όχι.

Όταν εκδηλωθεί το εν λόγω συναίσθημα επιβάλλει στο υποκείμενο - κάτω από «κανονικές» τουλάχιστον συνθήκες - να πάρει μέτρα προς προστασία του από τον επαπειλούμενο κίνδυνο είτε με άμυνα για απόκρουσή του είτε με επίθεση για εξουδετέρωσή του. Ο φόβος είναι λοιπόν αμυντικό ψυχολογικό συναίσθημα, που γεννιέται από την αξιολόγηση κάποιου συγκεκριμένου ή αόριστου κινδύνου και αποσκοπεί ή πάντως συντελεί στην επιβίωση του ατόμου. Κατά το Freud μάλιστα μπορεί να θεωρηθεί έκφραση του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης, ενώ από τους μπηχαβιοριστές ερμηνεύεται ως απλή αντίδραση εξαρτημένη από εξωτερικά ερεθίσματα.

Ο φόβος μπορεί να εκδηλώνεται αποκλειστικά στο ψυχικό πεδίο· αλλά δεν αποκλείεται, αντίθετα είναι πολύ συνηθισμένο, να ακολουθείται από οργανικές εκδηλώσεις (ταχυπαλμία, χλώμιασμα, εφίδρωση, ανωμαλίες της αναπνοής κ.ά.).

Από την άποψη του αιτίου που τον προκαλεί διακρίνεται σε φυσιολογικό, όταν οι αιτίες του είναι πραγματικές και ικανές να προκαλέσουν τον κίνδυνο, και σε παθολογικό, που γεννιέται στο υποκείμενο χωρίς επαρκή αιτία (παράλογος φόβος - φοβία).

Ο φόβος μπορεί να κλιμακώνεται από απλή ανησυχία (ακαθόριστος φόβος), όταν υπάρχει αβεβαιότητα ή αμφιβολία ως προς την ύπαρξη του κινδύνου, η οποία (ανησυχία) μεταβάλλεται σε συγκεκριμένο φόβο, όταν συντρέχουν οι πραγματικές συνθήκες που καθιστούν πιθανή την υλοποίηση του κινδύνου, και μετατρέπεται σε τρόμο,

* Καθηγητής του Α.Π.Θ.

1. Βλ. αντί άλλων Β. Τζ. Μπέρμαντ, Ο φόβος λογικός και παράλογος, μτφρ. Θ. Μαλαμπόπουλου, εκδ. Θυμάρι, Αθήνα 1982, Μ. Σεργιάδη, Ψυχιατροδικαστική, Αθήνα 1947, σ. 123, 157, Κ. Schneider, Κλινική ψυχοπαθολογία, μτφρ. Ν. Φωτάκη, Αθήνα 1962, σ. 191 εκ., Ι. Περασίτου, Ψυχολογία, Αθήνα 1971, σ. 262, 263, Γ. Παπαγεωργίου, Ψυχολογία, 3η έκδ. Ψυχοτεχνική, Ηράκλειο 1985, σ. 251 εκ.

όταν το άτομο διαπιστώνει ή πιστεύει ότι ο κίνδυνος υλοποιείται στο δικό του πρόσωπο. Σε παθολογικές περιπτώσεις, όπου οι αιτιολογικοί όροι του κινδύνου είναι υπαρκτοί, οι πιο πάνω μορφές του φόβου εκδηλώνονται ως αντίστοιχες κλιμακώσεις του άγχους.

Είναι εύλογο, ότι, εφόσον μια από τις πηγές κινδύνου των ατομικών και κοινωνικών αγαθών του ανθρώπου είναι το έγκλημα, συνήθη μορφή φόβου ιδιαίτερα στην εποχή μας συνιστά ο φόβος του εγκλήματος (—φόβος μπροστά στο έγκλημα).

1α. Αυτό που γράφηκε πιο πάνω, ότι δηλ. ο φόβος του εγκλήματος αποτελεί πρόβλημα σύνηθες και οξύ στην εποχή μας, φαίνεται να συνάγεται από έρευνες των τελευταίων χρόνων σε αρκετές χώρες. Ειδικότερα, στις Η.Π.Α. (1967) ζητήθηκε από τους πολίτες να κατατάξουν κατά σειρά έξη σημαντικά εκεί κοινωνικά προβλήματα: η εγκληματικότητα τοποθετήθηκε δεύτερη στη σειρά, πίσω μόνον από το πρόβλημα των φυλετικών σχέσεων και μπροστά από την ανεργία, τη φτώχεια, τον πληθωρισμό, την εκπαίδευση.² Την ίδια εποχή σε έρευνα του Ινστιτούτου Gallor στη Βρετανία (1968) μεταξύ των κοινωνικών προβλημάτων των ναρκωτικών, των εγκληματιών βίας, της εγκληματικότητας των νέων, του προβλήματος της στέγασης και των μεταναστών, τα εγκλήματα βίας κατέλαβαν τη δεύτερη θέση (78%).³ Επίσης, στη Γαλλία σε πιο πρόσφατη (1977) έρευνα της κοινής γνώμης, ο αγώνας κατά της βίας και της εγκληματικότητας, μαζί με την καταπολέμηση του πληθωρισμού και της ανεργίας, θεωρήθηκαν οι πρωταρχικής προτεραιότητας στόχοι της κυβερνητικής μέριμνας.⁴ Εύλογα, λοιπόν, λέγεται, ότι η απουσία του κοινωνικού προβλήματος του φόβου του εγκλήματος, επηρεάζει την ποιότητα της ζωής και συντελεί ουσιαστικά στο σχηματισμό της εικόνας της πολιτείας που ευημερεί.⁵

2. Αν η βλάβη (με ευρεία έννοια) που προκαλεί η τέλεση κάθε εγκλήματος χαρακτηριστεί ως άμεση συνέπιά του, ο φόβος του εγκλήματος συνεπάγεται μια περαιτέρω βλάβη, που υπερβαίνει τα στενά όρια του ατόμου-θύμα και διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο, εκδηλούμενη τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Πραγματικά, ο φόβος του εγκλήματος εμφανίζεται είτε ως ατομικό είτε ως συλλογικό συναίσθημα.

α) Σε ατομικό επίπεδο ο φόβος του εγκλήματος είναι το ψυχολογικό συναίσθημα που κατέχει συγκεκριμένο άτομο, ότι υπάρχει κίνδυνος να καταστεί τούτο θύμα εγκλήματος. Με την έννοια αυτή, συνεπώς, ο φόβος του εγκλήματος ταυτίζεται προς το φόβο θυματοποίησης. Γι αυτό και αναφέρεται κυρίως σε εγκλήματα που έχουν ως επίκεντρο το άτομο, όπως κατά της ζωής, κατά της σωματικής ακεραιότητας, κατά της προσωπικής και της γενετήσιας ελευθερίας κ.ά.ό., και πολύ λιγότερο σε εγκλή-

2. Βλ. *The Challenge of Crime in a Free Society*, A Report by the President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, Febr. 1967, U.S. Gov. Print. Office, Washington D.C., 1967, σ. 49.

3. Βλ. L. Lenke, *Criminal Policy and Public Opinion towards crimes of violence*, στο *Council of Europe, Collected Studies in Criminological Research*, Vol. XI: *Violence in Society*, Strasbourg 1974, σ. 84.

4. Βλ. *Réponse à la violence*, Rapport du comité d' études présidé par A. Peyrefitte, juillet 1977, La Documentation Française, Paris 1977, σ. 39.

5. Βλ. *σημείωση εκδόση στο Criminologie*, Vol XVI, 1983, No 1: *La peur du crime*, σ. 4.

ματα κατά της περιουσίας, ενώ εγκλήματα κατά συλλογικών αγαθών, όπως περί της απονομή της δικαιοσύνης, κατά της θρησκευτικής ειρήνης, κατά τις εκλογές, φοροδιαφυγή κ.ά. μπορεί να κινούν το ενδιαφέρον του αλλά δεν του προξενούν φόβο.

Το εν λόγω συναίσθημα – στις λογικές διαστάσεις του – βρίσκεται σε θετική σχέση προς το ύψος της εγκληματικότητας στο εγγύτερο ή ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο διαβίωι το άτομο. Τούτο, όμως, δεν ανταποκρίνεται πάντοτε στην πραγματικότητα, γιατί εκείνο που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο δεν είναι το πραγματικό αλλά το νομιζόμενο (από το υποκειμένο) ύψος εγκληματικότητας.⁶ Πάντως, τούτο περιορίζεται σε βαθμό απλής ανησυχίας, όταν το άτομο γνωρίζει ότι υπάρχει και εκδηλώνεται κάποιο ύψος εγκληματικότητας στο περιβάλλον του αλλ' όχι αξιόλογο, συνεπώς ότι η πιθανότητα να καταστεί το ίδιο θύμα εγκλήματος γενικά δεν είναι μεγαλύτερη από εκείνη που υπάρχει για τους άλλους ανθρώπους που ζουν στο ίδιο περιβάλλον. Το ίδιο ψυχολογικό συναίσθημα αυξάνεται από απλή ανησυχία, από ακαθόριστο φόβο, σε συγκεκριμένο φόβο του ατόμου για θυματοποίησή του, όταν τούτο διαπιστώνει ή απλά υποθέτει ότι στο πρόσωπό του συγκεντρώνονται πιθανότητες αυξημένες περισσότερο απ' ότι στους άλλους κοινωνούς να γίνει θύμα εγκλήματος. Αυτή η έντονη παρουσία ή αναμονή του κινδύνου (του εγκλήματος) μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους όπως π.χ. η ηλικία (οι ηλικιωμένοι γίνονται συχνότερα θύματα εγκλημάτων βίας), το φύλλο (ιδιαίτερα οι γυναίκες με σεξουαλικές επιθέσεις ή άλλα εγκλήματα βίας εναντίον τους), το επάγγελμα (οι χρυσοχόοι, οι φαρμακοποιοί, οι «επαγγελματίες της νύχτας» κ.ά.ό. δίνουν συχνά στόχο αντίστοιχων εγκλημάτων), η περιουσιακή κατάσταση, που προκαλεί εγκλήματα βίας κατά του προσώπου,⁷ κ.ά.^{7α} Το ίδιο ψυχολογικό συναίσθημα του φόβου, τέλος, μετατρέπεται σε αγωνία, που μπορεί να φθάνει τα όρια του τρόμου, όταν το υποκειμένο νιώθει ή διαπιστώνει, ότι ο κίνδυνος υλοποιείται στο δικό του πρόσωπο. Σ' όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις το αποτέλεσμα είναι το ίδιο είτε ο φόβος γεννιέται από συνθήκες πραγματικές είτε από συνθήκες που το υποκειμένο πιστεύει ότι είναι πραγματικές.

β) Ως φόβος του εγκλήματος χαρακτηρίζεται επίσης η συλλογική ιδέα ή πεποίθηση, που πλανάται διάχυτη σε συγκεκριμένη κοινωνική ατμόσφαιρα αλλά εκφράζει τα ψυχολογικά συναισθήματα κατά κανόνα της πλειονότητας των κοινωνών, ότι στον αντίστοιχο τοπικά και χρονικά κοινωνικό χώρο υπάρχει έλλειψη δημόσιας ασφάλειας (:συναίσθημα ανασφάλειας: sentiment d'insécurité κατά τη γαλλική ορολογία⁸, public concern about crime κατά την αγγλική απόδοση⁹). Το εν λόγω συλλογικό

6. Πρβλ. J. Garofalo, The fear of crime: causes and consequences, J. Crim. Law, Crimin. Vol. 72, 1981, σ. 844, 845, M.L. Kegels, Le crime, puisqu'il faut l'apeler par son nom... La "peur du crime". Déviance et société, Vol. 6, 1982, σ. 214.

7. Από την έρευνα του Η. Δασκαλάκη – Α. Ανδρίτσου – Π. Παναδοπούλου – Π. Παπιά – Ι. Περαντζάκη – Δ. Τσαμπαρλή, Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα 1983, σ. 210, προέκυψε λ.χ. ότι οι έμποροι φοβούνται περισσότερο από άλλες επαγγελματικές κατηγορίες ότι θα πέσουν θύματα ληστείας.

7α. Βλ. ειδικότερα T. Baumer, Research on fear of crime in the United States, Victimology, Vol. 3, 1978, σ. 254 εκ., J.J. Van Dijk, Public attitudes toward crime in The Netherlands, Victimology, Vol. 3, 1978, σ. 265 εκ., National Statement of Japan, Crime Prevention for Freedom, Justice, Peace, and Development, Εισηγήσεις στο 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan 1985, σ. 61 εκ.: πρβλ. Ε. Ανθρακιάκη, Θυματολογία, Αθήνα 1972, σ. 76 εκ.

8. Βλ. π.χ. Ch. Lazerges, La politique criminelle, P.U.F. 1987, σ. 18.

9. Βλ. π.χ. The Challenge of Crime, ό.κ. σ. 49. P. Mayhew, The effects of crime: victims, the public and

συναίσθημα-ιδέα βρίσκεται σε αρνητική σχέση προς το ύψος της εγκληματικότητας στον ίδιο κοινωνικό χώρο: όσο αυξάνεται η εγκληματικότητα τόσο μειώνεται το συναίσθημα της δημόσιας ασφάλειας και αντίστροφα. Εδώ ισχύουν ανάλογα όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω για το ρόλο του νομιζόμενου σε σχέση προς το πραγματικό ύψος εγκληματικότητας. Με την έννοια που ενδιαφέρει σ' αυτήν την παράγραφο ο φόβος του εγκλήματος μπορεί να είναι διαρκής ή παροδικός και διακατέχει την πλειονότητα των κοινωνιών της ομάδας του συγκεκριμένου χώρου, άσχετα αν τα κατιδίαν υποκείμενα συγκεντρώνουν ή όχι ιδιότητες είτε ανήκουν ή όχι σε κατηγορίες ατόμων υψηλού κινδύνου προς θυματοποίησή τους.

2α. Από όσα αναπτύχθηκαν πιο πάνω γίνεται ήδη φανερό, ότι ο φόβος του εγκλήματος (όταν δεν οφείλεται σε παθολογικά αίτια) γεννιέται και καλλιεργείται κατά κανόνα για δύο βασικές κατηγορίες λόγων:

α) επειδή το υποκείμενο συνειδητοποιεί ότι έχει τις ίδιες ιδιότητες με άτομα που συχνότερα πέφτουν θύματα εγκλημάτων ή ότι συγκεντρώνει άλλα χαρακτηριστικά που το εντάσσουν σε κάποια ομάδα ατόμων «υψηλού κινδύνου» θυματοποίησης· στις περιπτώσεις αυτές πηγή του φόβου του εγκλήματος συνιστούν ιδιότητες, χαρακτηριστικά, συνθήκες, που αναφέρονται ή αφορούν το ίδιο το υποκείμενο·

β) επειδή το υποκείμενο ζει, εργάζεται, κινείται σε περιβάλλον, όπου επικρατεί συναίσθημα μειωμένης δημόσιας ασφάλειας· σε τέτοιες περιπτώσεις, αν το άτομο απομακρυνθεί από το συγκεκριμένο περιβάλλον, αποβάλλει τον αντίστοιχο φόβο, ανακουφίζεται.

Είναι αυτονόητο, ότι τίποτε δεν αποκλείει τη συνδρομή στο ίδιο άτομο λόγων τόσο της μιας όσο και της άλλης κατηγορίας. Σε μια τέτοια περίπτωση ο φόβος του εγκλήματος αυξάνεται περίπου κατά γεωμετρική πρόοδο και αγγίζει τα όρια του τρόμου.

Ένα γεγονός, ίσως όχι ανεξήγητο, είναι, ότι τόσο τα κατιδίαν άτομα όσο και το κοινό αντιδρούν κατά διάφορο τρόπο απέναντι στο φόβο διαφορετικών κοινωνικών προβλημάτων, που επηρεάζουν την ποιότητα της ζωής του. Έτσι, ενώ λ.χ. ο αριθμός των τροχαίων εγκλημάτων με απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και σωματικές βλάβες είναι συνήθως πολύ μεγαλύτερος των αντίστοιχων λοιπών εγκλημάτων (ανθρωποκτονιών και σωματικών βλαβών), ο φόβος που γεννιέται είναι περίπου ασήμαντος: σχεδόν κανένας δεν αποφεύγει την επιβίβαση σε αυτοκίνητο, οι επιβάτες δεν φορούν ζώνες ασφαλείας κλπ. Τούτο φαίνεται να επαληθεύει την υπόθεση, ότι ο φόβος μεγαλώνει ανάλογα με την απόσταση που χωρίζει το άτομο από το συγκεκριμένο κίνδυνο: όσο κοντύτερά του βρίσκεται και τον γνωρίζει καλύτερα τόσο λιγότερο τον φοβάται.¹⁰

---

fear, στο **Council of Europe**, 16th Criminological Research Conference (Strasbourg, 26-29.11.1984): Research on Victimisation, Strasbourg 1986, σ. 54, Garofalo, ό.π. σ. 842.

10. Βλ. U. Bondeson, The role of research etc., note, στο **Council of Europe**, Participation of the public in crime policy, Strasbourg 1984, σ. 67· πρβλ. D. McClintock, Πόλεις και έγκλημα, Γενικές Εισηγήσεις στο θέμα του Συνεδρίου «Πόλη και Εγκληματικότητα», Χ Συνεδρίου της «Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης», Θεσσαλονίκη 1981, σ. 21.

3. Υποστηρίζεται ότι ο φόβος διδάσκεται στο άτομο είτε από προηγούμενες εμπειρίες-παθήματά του είτε μέσα από κοινωνικούς θεσμούς (συμβουλές, διδασκαλίες, συζητήσεις, στην οικογένεια, στο σχολείο, σε κοινωνικές ομάδες) είτε μέσα από δημοτικούς, κοινοτικούς ή δημόσιους φορείς.

Ωστόσο, χωρίς να παραβλέπεται η σημασία τούτων, θάπρεπε να τονιστεί ιδιαίτερα ο ρόλος του τύπου και των μηνυμάτων των μέσων μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας στην καλλιέργεια του φόβου του εγκλήματος,¹¹ η οποία κάποτε εξωθεί το φόβο στα όρια της συλλογικής υστερίας.¹² Ο τρόπος (λεκτικός, φωτογραφικός, δημοσιογραφικός) και η έκταση της παρουσίασης ορισμένων εγκλημάτων «απεχθών», ιδιόρρυθμων, εντυπωσιακών, βίαιων, κατά κανόνα υπερτονισμένων, τροφοδοτούν το δικαιολογημένο ή όχι φόβο θυματοποίησης του καθένα και το συναίσθημα της μειωμένης δημόσιας ασφάλειας.¹³ Επίσης, άστοχες δημοσιογραφικές έρευνες, στην προσπάθειά τους να τραβήξουν την προσοχή του αναγνωστικού κοινού, συνδέουν ζητήματα κρίσιμα καθωτά αλλ' άσχετα μεταξύ τους, δημιουργώντας έτσι την εσφαλμένη εντύπωση ότι υπάρχει αιτιολογική σχέση ή άρρηκτος δεσμός,¹⁴ γεγονός που τροφοδοτεί αδικαιολόγητα το φόβο του εγκλήματος.

Οι λόγοι για τους οποίους ενσυνείδητα ή όχι γίνεται τούτο (από μέρους των μέσων μαζικής ενημέρωσης) μπορεί να είναι οικονομικοί, λ.χ. προσέλκυση αναγνωστών και αύξηση της κυκλοφορίας του εντύπου, πολιτικοί, π.χ. υποτίμηση του ρόλου της αστυνομίας προς κλονισμό της εμπιστοσύνης προς την κρατική εξουσία ή ακριβώς το αντίστροφο (καθιερώθηκε πια στη χώρα μας μετά από κάθε μεγάλη «κεπιτυχία» των διωκτικών αρχών να δημοσιεύονται «δηλώσεις» του Υπουργού Δημόσιας Τάξης) ή άλλοι.

Αφού ο φόβος του εγκλήματος έγινε αντικείμενο δημοσιογραφικής εκμετάλλευσης μέσα από την παρουσίαση των καθημερινών εγκλημάτων, δεν άργησε κι αυτός να γίνει αντικείμενο δημοσιογραφικής αρθρογραφίας ως ανεξάρτητο πρόβλημα της συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας.¹⁵

Εκείνο, ωστόσο, που είναι άξιο παρατήρησης, είναι το φαινόμενο της ταύτισης του αναγνώστη-δέκτη (ή του θεατή-δέκτη) του μηνύματος προς το θύμα του εγκλήμα-

11. Αν μάλιστα είναι ακριβές το υποστηριζόμενο (βλ. *Attorney General's Task Force on Family Violence. Final Report*, Sept. 1984, σ. 110), ότι μέσα από τα ίδια μηνύματα των μέσων μαζικής επικοινωνίας διδάσκεται και η βία, γίνεται φανερό πόσο κολληπλασασμένα είναι τελικά τα αποτελέσματά τους.

12. Βλ. πάντως διαφωνίες εις *Kegeles*, ό.π., σ. 214.

13. Βλ. *T. Gabor - G. Weimann, La couverture du crime par la presse: un portrait fidèle ou déformé? Criminologie*, Vol. XX, No 1, 1987, σ. 79 εκ' επίσης, *X. Νόβα - Καλωσσύνη, Η παρουσίαση του εγκλήματος από τον τύπο*, *Αστ. Επιθ.* 1985, τ. 17-18, σ. 220, *Φ. Παπαρηγοπούλου-Σκορλίνα, Η κληροφόρηση του κοινού διά του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου*, No B 25, σ. 281' βλ. επίσης εύστοχες επιστημονικές Η. *Αναγνωστόπουλου*, στα «*Νέα*» 8.1.1986, σ. 6. Πρβλ. *Τ. Φιλιαπίδου, Η επίδραση του κινηματογράφου επί της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, *Δημ. Ε.Π.Α.Θ. αριθμ. 6, Θεσσαλονίκη* 1952, σ. 16 εκ.

14. Όπως λ.χ. ανάμεσα στη χρήση ναρκωτικών και τα εγκλήματα βίας: βλ. *Lenke*, ό.π., σ. 90.

15. Βλ. π.χ. *Γ. Λακόπουλου, Η βία στην Ελλάδα. Τι και πόσο φοβούνται οι έλληνες*, «*Το Βήμα*» της 26.1.1986, του ίδιου *Ο φόβος πάνω από την πόλη*, «*Το Βήμα*» της 24.1.1988, *Ν. Κουκαλίδου-Ναχμία, Κύριοι.. κλέφτες*, «*Θεσσαλονίκη*» της 14.12.1987 κ.ά.: σ' αυτό δεν πρωτοτύπησαν, βέβαια, οι έλληνες δημοσιογράφοι, βλ. π.χ. αφιέρωμα «*Violences et délire sécuritaire*», στο «*Le Monde diplomatique*», mai 1986, αφιέρωμα «*L'insécurité*», στο «*Le Monde: dossiers et documents*», No 122 mai 1985 κ.ά.

τος που διαπράχθηκε. Πραγματικά, η έντονη προβολή συγκεκριμένου εγκλήματος ή σειράς εγκλημάτων έχει πολύ συχνά ως αποτέλεσμα: i/αμυντική στάση του «κοινοῦ», που εκδηλώνεται από το γεγονός ότι μετά από δημοσιεύματα για «δράκους», «αιμοσταγείς» δολοφόνους, κουκουλοφόρους ληστές κ.ά. πολλοί κλείνονται νωρίς στα σπίτια τους, προσθέτουν κλειδαριές ασφαλείας στις πόρτες τους, ρίχνουν κλεφτές ματιές πίσω τους όταν βαδίζουν σε σκοτεινούς δρόμους κλπ.· ii/επιθετική στάση του «κοινοῦ», που εκδηλώνεται με τη συγκέντρωση «πλήθους» στον τόπο του εγκλήματος για την παρακολούθηση της αναπαράστασής του ή στο δικαστήριο για την παρακολούθηση της δίκης κλπ., όπου κατά κανόνα εκδηλώνουν «άγριες διαθέσεις» κατά του κατηγορουμένου (του πατρογονικού στυλ «άρων, άρον... σταύρωσον αυτόν»).

4. Ο φόβος του εγκλήματος, όποιας μορφής, καλλιεργείται στο άτομο πριν από την εκδήλωση εναντίον του εγκληματικής δράσης και σε αναφορά προς αυτήν ή μετά την εκδήλωση εναντίον του τέτοιας δράσης αλλά πάλι σε αναφορά προς κάποια μελλοντική. Είναι, συνεπώς, φυσικό να επηρεάζει την ίδια τη διαδικασία της «θυματοποίησης» του, με την έννοια ότι την επιβραδύνει ή και την επιταχύνει ανάλογα με την αντίδραση του υποκειμένου σ' αυτόν. Η κατά περίπτωση αντίδραση του ατόμου στο φόβο θυματοποίησής του, καθώς και η έκταση και η μορφή της, προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό όχι μόνον από την οξύτητα ή την ένταση των παραγόντων που γεννούν το φόβο αλλά και από τη διάπραξη σε βάρος του ενός ή περισσότερων εγκλημάτων στο παρελθόν.¹⁶ Τούτο δεν αναφέρεται μόνο στα υλικά μέτρα που θα πάρει το άτομο αλλά και στην ψυχική στάση του απέναντι στον κίνδυνο του εγκλήματος, ιδιαίτερα αν τούτο υπέφερε ψυχοσωματικές κακώσεις ως συνέπειες του ή των προηγούμενων εγκλημάτων. Εύλογα η βαρύτητα του εγκλήματος αποτελεί σε κάθε περίπτωση καθοριστικό παράγοντα της έκτασης των μέτρων που θα πάρει το υποκείμενο.¹⁷

Γίνεται, πάντως, φανερό, ότι ο φόβος του εγκλήματος, όποιας έκτασης ή μορφής κι αν είναι, προσδιορίζει ουσιαστικά και σε σημαντικό βαθμό την ποιότητα της ζωής του ατόμου και έμμεσα διαμέσου αυτής της κοινότητας στην οποία ανήκει το άτομο. Στη συνέχεια εξετάζεται η επίδραση του φόβου του εγκλήματος αφενός στην ιδιωτική και αφετέρου στη δημόσια ζωή του ατόμου-κοινωνού.

α) Είναι εύλογο ότι ο φόβος του εγκλήματος επηρεάζει πρώτα την ιδιωτική ζωή του ατόμου. Τούτο κατεχόμενο απ' αυτόν ή απλά για λόγους πρόνοιας παίρνει διάφορα μέτρα, ώστε υποκειμενικά να αισθάνεται ασφάλεια και αντικειμενικά να είναι σε θέση να προστατεύσει τον εαυτό του, τα άτομα για τα οποία νιώθει υπεύθυνο, τα αγαθά τους. Ο αριθμός των ατόμων μιας κοινότητας που ενεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Σε έρευνα σε δεκαεπτά πόλεις των Η.Π.Α. τα ποσοστά των ατόμων που «μετέβαλαν ή περιόρισαν» τις δραστηριότητές τους από το φόβο της θυματοποίησής τους κυμαίνονταν από 27% μέχρι 56%.¹⁸

16. Βλ. σχετικά M. Baril, Une illustration de la peur concrète: le cas des victimes, *Criminologie*, Vol. XVI, 1983, No 1, σ. 39.

17. Βλ. Mayhew, ό.π., σ. 62.

18. Βλ. Garofalo, ό.π., σ. 847.

Μεταξύ των μέτρων που προσφέρονται γι αυτό το σκοπό είναι: i/Μέτρα αποφυγής – απομάκρυνσης του κινδύνου θυματοποίησης, όπως π.χ. η μη κυκλοφορία πέραν ορισμένης ώρας ή σε σκοτεινούς δρόμους ή σε γειτονιές/περιοχές με υψηλό δείκτη εγκληματικότητας, η μη μεταφορά ρευστού χρήματος αλλά συναλλαγές με «πλαστικό χρήμα» (πιστωτικές κάρτες, επιταγές), ο συνεχής επαρκής φωτισμός της κατοικίας, η αλλαγή κατοικίας – εφόσον υπάρχει δυνατότητα – προς απομάκρυνση από την περιοχή υψηλού κινδύνου κ.ά.

ii/Ο εξοπλισμός με όπλα αμυντικά ή επιθετικά, επιτρεπόμενα ή όχι (πυροβόλα, κυνηγετικά, αεροβόλα όπλα, εκρηκτικές ύλες και μηχανήματα, καθώς και κάθε αντικείμενο πρόσφορο για επίθεση ή άμυνα από μικρή ή μεγάλη απόσταση, όπως αιχμηρά μαχαίρια, ακόντια, στιλέττα, ξίφη, λόγχες, μεταλλικά ρόπαλα και γροθιές: ο προσδιορισμός τους από το ν. 495 της 18/18.12.1976 «περί όπλων κλπ.»).

iii/Η λήψη άλλων μέτρων αμυντικών κατά επιθέσεων (π.χ. εκμάθηση τεχνικών άμυνας με το σώμα, προμήθεια και κατοχή σπρέυ άμυνας κ.ά.: αυτή η μορφή αυτοάμυνας συνιστάται ιδιαίτερα για εγκλήματα βίας κατά του ατόμου¹⁹) ή μέτρων εξασφαλιστικών (π.χ. σιδεριές στα παράθυρα, κλειδαριές ή ολόκληρες πόρτες ασφαλείας, συστήματα συναγερμού κ.ά.).

iv/Μέτρα αποκατάστασης της ζημίας σε περίπτωση επαλήθευσης του φόβου και τέλεσης του εγκλήματος σε βάρος του (λ.χ. ασφάλιση κατά κλοπής, εμπρησμών, ληστείας χρηματοποστολής). Αλλ' αφενός το μικρό φάσμα τέτοιων μέτρων, αφετέρου ο μετα-εγκληματικός χαρακτήρας τους ελάχιστα ανακουφίζουν το φόβο του εγκλήματος.

β) Δεδομένου ότι ο φόβος είναι – όπως αναφέρθηκε πιο πάνω – δημιούργημα του μυαλού, αφού πηγάζει από εκτίμηση πραγματικής κατάστασης και αξιολόγηση του κινδύνου θυματοποίησης που κρύβεται πίσω της, είναι φυσικό, ότι όλα τα πιο πάνω μέτρα που περιζώνουν το άτομο στην καθημερινή ζωή του διατηρούν ζωντανό το συναίσθημα του φόβου του εγκλήματος.²⁰ Συχνά, μάλιστα, το μεγεθύνουν, αφού η διατήρησή τους εκφράζει διαρκώς το ερώτημα της αποτελεσματικότητάς τους.

Με ανάλογη κοινωνική συμπεριφορά εκδηλώνεται ο αντίκλιπος των πιο πάνω μέτρων και της ψυχολογικής κατάστασης που διαμορφώνουν. Έτσι, το άτομο κλείνεται στο σπίτι του μόλις σκοτεινάσει,²¹ αποφεύγει μακρινά ταξίδια ή μακρόχρονες απουσίες, ελέγχει την ταυτότητα αυτού που κτυπά την πόρτα του πριν την ανοίξει. Η συμπεριφορά του αυτή, σε συνδυασμό με τα προηγούμενα ασφαλιστικά μέτρα, μεταβάλλει πάλι σήμερα σε κυριολεξία την παλιά αγγλική έκφραση «το σπίτι μου το κάστρο μου», που στα τελευταία διακόσια χρόνια είχε αποκτήσει αλληγορικό νόημα. Πραγματικά, η οχύρωση των σημερινών κατοικιών είναι τέτοια, που λίγο τις διαφοροποιεί από αληθινά «κάστρα».

19. Βλ. Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την άσκηση βίας κατά γυναικών, έγγρ. Α2-44/86 (11 Ιουν. 1986), αρ. 24 γ, 66γ.

20. Βλ. επίσης Mayhew, ό.π., σ. 62.

21. Βλ. για το Βέλγιο, N. LaRate - N. Lempereur - Ch. Janssen, The city and criminality, Report to the X International Congress on Social Defense, Centro nazionale de prevenzione e difesa sociale, 1981, σ. 59.

22. Βλ. σχετικά Σ. Αλεξιάδη, Εγκληματολογία, έκδ. Β' Θεσσαλονίκη 1985, σ. 166, Η. Δεσκαλίση, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σ. 101.

Μια άλλη μορφή αυτής της ακοινωνικής τάσης είναι η αποφυγή συναναστροφής με άτομα άγνωστα, άτομα διαφορετικά ή άτομα που ανταποκρίνονται στο στερεότυπο του «εγκληματία», όπως τούτο έχει μεταδοθεί στο υποκείμενο²² (απαράλλακτη έφτασε ως την εποχή μας η συμβουλή να πάρει κάποιος μέτρα προστασίας του «για το φόβο των Ιουδαίων»). Εκδηλώσεις της αποτελούν η αποφυγή κάθε σχέσης με εγκληματίες, με μετανάστες ή άτομα άλλων μειονοτήτων, γεγονός που οδηγεί στην περιθωριοποίηση τούτων. Όπως παρατηρείται, ωστόσο, στις περιπτώσεις αυτές δεν πρόκειται για φόβο εγκλημάτων των «ξένων» αλλά κατά βάθος για φόβο των ιδίων των ξένων.²³ Έτσι, όμως, αυξάνει η απόσταση από το υποκείμενο, με πρώτη συνέπεια την τροφοδότηση του φόβου του εγκλήματος από μέρους τους, την αποφυγή κάθε σχέσης μαζί τους κ.ο.κ. σε ένα φαύλο κύκλο. Τούτο επαληθεύεται στην αντίστροφη λειτουργία του φαινομένου, διότι ο φόβος που αρχικά γεννούν τέτοιες περιθωριακές ομάδες ή μειονότητες είτε εξωτερικεύεται με αύξηση των εναντίον τους εγκλημάτων (:κατά το 1984 στις Η.Π.Α. τα «νοικοκυριά» των νέγρων, μέλος των οποίων είχε υποστεί ληστεία, ήταν ακριβώς διπλάσια των αντίστοιχων των λευκών, ενώ ήταν σχεδόν διπλάσια εκείνα που είχαν υποστεί εγκλήματα βιασμού, ληστείας ή επίθεσης για σωματικές βλάβες²⁴) είτε οδηγούν σε εκδήλωση φυλετικής βίας και επιθέσεων εναντίον τους.²⁵ Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο υποθετικός φόβος της μιας πλευράς γεννά τον πραγματικό φόβο της άλλης.

γ) Η δημόσια ζωή του ατόμου επηρεάζεται επίσης σημαντικά από το φόβο του εγκλήματος. Το άτομο στην προσπάθειά του να απαλλαγεί από αυτόν τον δημοσιοποιεί, εκδηλώνοντάς τον σε κατάλληλες στιγμές της κοινωνικής δράσης του, ή τον φέρει στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, επιδιώκοντας να προκαλέσει κοινή αντίδραση για την αντιμετώπισή του. Αυτή η συμπεριφορά οδηγεί στη δημιουργία των διαφόρων γνωστών «κινήματων», όπως (προστασίας του καταναλωτή, του περιβάλλοντος, της νοικοκυράς, ή) ατόμων που ανήκουν σε κατηγορίες πολιτών με υψηλό κίνδυνο θυματοποίησης (λ.χ. ομοφυλοφίλων, γυναικών κ.ά.), που προβαίνουν σε ανάλογες εκδηλώσεις.²⁶ Πολύ συχνά τον πιο πάνω φόβο του μεταφέρει στους εκπροσώπους του στους πολιτικούς φορείς με εκκλήσεις για τη λήψη κατάλληλων μέτρων. Πίσω από τις εκκλήσεις αυτές βρίσκεται βέβαια κρυμμένη η απειλή των επόμενων εκλογών.²⁷ Πραγματικά, αν όχι συχνά πάντως όχι σπάνια η ψήφος στις εκλογές επηρεάζε-

23. Βλ. The Challenge of Crime, ο.π., σ. 52: επίσης Report to the Nation on Crime and Justice. The Data, U.S. Dep. Justice 1983, σ. 15. Σε «ξενοφοβικό μύθο» αποδίδει τον ισχυρισμό ή την εντύπωση για υψηλή εγκληματικότητα των μεταναστών ο F. Ferracuti, The criminality among migrant workers, στο Council of Europe, 5th European Conference of Directors of Criminological Research Institutes (Strasbourg 1967), Vol. I (mimeo.), Strasbourg 1968, σ. 47. Για τις δραστηριότητες και τα μέτρα που προτείνονται από τα αρμόδια όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης, βλ. Council of Europe, Information Sheet, No 16, April-Oct. 1984, σ. 37. Πρβλ. «Διακήρυξη Ευρυγένη», «κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας» των Προέδρων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της Επιτροπής και του Συμβουλίου των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της 12.6.1986.

24. Βλ. U.S. Department of Justice, Households Touched by Crime 1984, Bureau of Justice Statistics Bulletin, June 1985, σ. 1, 2 εκ.

25. Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη, Εισηγητής Δ. Ευρυγένης, Δεκ. 1985, σ. 64, 65.

26. Βλ. π.χ. Συνέδριο για τα δικαιώματα της γυναίκας, Έρευνα - Συζήτηση «Η βία κατά των γυναικών», με εισήγηση-άρθρο Η. Δασκαλάκη, Η βία κατά της γυναίκας σαν κοινωνικό φαινόμενο, περ. Ο αγώνας της γυναίκας, Ιαν.-Μάρτ. 1980, τ. 5, σ. 2 εκ.

27. Όταν ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης η μεταφορά της φυλακής Επαυργίου στο Πανό-

ται από τον ίδιο φόβο, με την έννοια ότι το υποκείμενο υποστηρίζει κόμματα που συμμερίζονται τους δικούς του φόβους και επικροτούν τη στάση του. Εύλογο επακόλουθο της εν λόγω διάθεσης είναι, ότι τα κόμματα ή μεμονωμένοι πολιτικοί την εκμεταλλεύονται, προβάλλοντας αύξηση της εγκληματικότητας (που αποδίδουν βέβαια σε ανικανότητα των πολιτικών αντιπάλων²⁸) και υπόσχονται αποτελεσματική καταπολέμησή της, δηλ. τόνωση του συναισθήματος του ψηφοφόρου για δημόσια ασφάλεια (όταν με τη σειρά τους αναλάβουν τη διακυβέρνηση). Προεκλογικά συνθήματα του τύπου «ησυχία, τάξη και ασφάλεια» έρχονται σε πρώτη γραμμή. Είναι, μάλιστα, άξιο παρατήρησης, ότι, ενώ τέτοια συνθήματα είχαν συνδεθεί με (ακρο)δεξιά κόμματα (ας μη λησμονείται, άλλωστε, ότι στόχους των φασιστικών κινημάτων αποτελούσαν ανέκαθεν άτομα «περιθωριακά» και άτομα «παρεκτρεπόμενα», δηλ. άτομα που θεωρούνταν επικίνδυνα για την «τάξη και ασφάλεια»²⁹), ήδη παρόμοια συνθήματα απασχολούν θεωρητικούς του ευρύτερου αριστερού πολιτικού χώρου³⁰ και προωθούνται σε χώρες που διέρχονται περίοδο σοσιαλιστικού μετασχηματισμού³¹.

δ) Οι πιο πάνω επιπτώσεις του φόβου του εγκλήματος στην ιδιωτική και δημόσια ζωή του ατόμου σημαδεύουν το ρυθμό, τη μορφή και την ποιότητα της ζωής ιδιαίτερα στις πόλεις και ανατακλαστικά την ίδια τη μορφή των πόλεων. Έτσι, οι οικογένειες υψηλών και μεσαίων εισοδημάτων (που έχουν την οικονομική δυνατότητα) απομακρύνονται από περιοχές της πόλης στις οποίες θεωρούν ότι επικρατεί ο φόβος του εγκλήματος (: κοινωνικά υποβαθμισμένες περιοχές). Τούτο έχει σύνθηες επακόλουθο την επιβάρυνση των εν λόγω περιοχών ακόμη περισσότερο λόγω της δημιουργίας «κενού χώρου», όπου συγκεντρώνονται και λειτουργούν κακόφημα κέντρα, διεξάγονται παράνομες δραστηριότητες κ.ά.ο. Την κοινωνική ακολουθεί πολιτισμική και περιβαλλοντική υποβάθμιση, αφού δεν εμφανίζεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη και αναβάθμισή τους. Μέσα απ' αυτόν το φαύλο κύκλο δημιουργούνται τε-

---

ραμα (Θεσσαλονίκης) στάλθηκε στους «αριμόδιους» (ως τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας) υπόμνημα διαμαρτυρίας με 2.000 υπογραφές κατοίκων. Βασικό επιχείρημα ήταν, ότι «όταν ένα κράτος χτίζει φυλακές, το πρώτο που φροντίζει να έχουν οι φυλακές αυτές είναι η ασφάλεια τόσο των ιδίων των φυλακών, όσο και του γύρω περιβάλλοντος» (εφημ. «Μακεδονία» της 12.12.1984) οι φυλακές λουπόν δεν έπρεπε να γίνουν στο Πανόραμα για την ... «ασφάλεια των ψεύκων» (sic). Η ουσία είναι ότι η απόφαση ανακλήθηκε και αποφασίστηκε να μεταφερθεί η φυλακή σε χωριό του Λαγκαδά με 600 κατοίκους (οι οποίοι επίσης αγωνίζονται για την απομάκρυνση της φυλακής από το χωριό τους).

28. Σε εκπερώτηση στην ελληνική Βουλή, της 12.10.1987, ανάμεσα σε άλλα αναφέρεται: «... το έγκλημα πλανιέται πάνω από τον ελληνικό χώρο με ταχύτητα και καταστροφική μανία τρομοκρατικής θεέλλης. ... Οι Έλληνες πολίτες νιώθουν ανυπεράσπιστοι και απροστάτευτοι στην εγκληματική θεομηνία που κυριαρχεί ολόγυρα. Κι η αστυνομία παρακολουθεί όλα αυτά τα απαράδεκτα σαν απλός θεατής, χωρίς να έχει τη δύναμη να επβάλει το κράτος του νόμου».

29. Βλ. Έκθεση Επιτροπής Ευρωγένη, σ. 21, 22.

30. Βλ. λ.χ. στα έργα των εκπροσώπων της Κριτικής Εγκληματολογίας I. Taylor, Law and Order, London McMillan 1982, J. Lea - J. Young, What is to be done about Law and Order?, Penguin Books - Socialist Society 1984.

31. Βλ. π.χ.: για το στόχο «safety and security», στο Iraqi Delegation Report of the 7th U.N. Conference on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1985, mimeo., σ. 6' για το σύνθημα «order, discipline, security», στο German Democratic Republic, Crime Prevention in the German Democratic Republic, Reports to the 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1985, Ag 106/1794/85, σ. 23' για την επιβολή της «legal order» (και τη σημασία της) στο Kim Jong Il, On increasing obedience to socialist laws, Pyongyang Korea 1986, σ. 2, 3. Για τη χώρα μας, αρκεί μόνο να σημειωθεί, ότι προωθήθηκε προς ψήφιση νομοσχέδιο (που έγινε ύστερα ο ν. 1738/20.11.1987), το οποίο πρόβλεπε θανατική ποινή.

λικά στην πόλη περιοχές από κάθε άποψη υποβαθμισμένες, που συγκεντρώνουν πολύ υψηλό ποσοστό εγκληματικότητας.³² Κατά κανόνα ο φόβος εξαπλώνεται από το κέντρο της πόλης, που είναι η υψηλού κινδύνου περιοχή προς τα προάστεια και προς την περιφέρεια,³³ αμβλυνόμενος ανάλογα, αν και τούτο δεν επαληθεύεται πάντοτε³⁴ (λ.χ. θεωρείται ότι στο κέντρο των πόλεων διαπράττονται περισσότερα εγκλήματα κατά της περιουσίας απ' ό,τι σε αγροτικές περιοχές όπου, αντίθετα, διαπράττεται ενίοτε μεγαλύτερος αριθμός εγκλημάτων κατά της ζωής και της γενετήσιας ελευθερίας³⁵, αλλ' οι κάτοικοι της Αθήνας φαίνεται να ανησυχούν περισσότερο για τα εγκλήματα της ανθρωποκτονίας με πρόθεση και εμπορίας ναρκωτικών³⁶). Τούτο, πάντως, δεν επηρεάζει ουσιαστικά την τάση απομάκρυνσης από το κέντρο της πόλης προς περιφερειακά προάστεια - χωριά, γιατί, ενώ σ' αυτήν την τελευταία περίπτωση στα εγκλήματα βίας κατά κανόνα προϋπάρχει προσωπική σχέση δράστη - θύματος, στα ίδια εγκλήματα στις πόλεις το θύμα κατά κανόνα επιλέγεται τυχαία. Τούτο είναι συνέπεια της «ανωνυμίας» που επικρατεί στα μεγάλα αστικά κέντρα, η οποία χαλαρώνει τον κοινωνικό έλεγχο και διευκολύνει τη διαφυγή του δράστη.³⁷ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ληστείας που άλλοτε ανθούσε στα όρη, ενώ τώρα ενδημεί στην καρδιά των πόλεων.

Αλλά και ένα μεγάλο τμήμα της οικονομικής ζωής στις πόλεις έχει κύριο άξονά του το φόβο του εγκλήματος, που νιώθουν οι κάτοικοί τους. Κατά ένα μεγάλο βαθμό σ' αυτόν στηρίζονται οι τραπεζικές συναλλαγές σε καταθέσεις και θυρίδες ασφαλείας, οι ασφάλειες για ζημιές από εγκληματικές πράξεις, οι κατασκευές και εμπορεία κλειδαριών, αντικλεπτικών συσκευών, μηχανισμών συναγερμού, συστημάτων τηλεοπτικής παρακολούθησης εσωτερικού κυκλώματος και όλες εκείνες οι επιχειρηματικές δραστηριότητες στις οποίες δίνονται χαρακτηρισμοί που ξαφνιάζουν, όπως «αγορά της ασφάλειας»,³⁸ «εμπόριο της ανασφάλειας»³⁹ κ.ά. Η συνεχής προβολή και επίκληση της αύξησης της εγκληματικότητας (άσχετα από τη βασιμότητα ή όχι του ισχυρισμού), συνθήματα όπως «...δεν πρέπει να τα περμένουμε όλα από την αστυνομία. Να οργανωθούμε μόνοι μας...»⁴⁰ αποτελούν βέβαια την καλύτερη διαφήμιση των αντίστοιχων εμπορευμάτων. Φυσικά, η άμεση διαφήμιση μέσα από τον

32. Βλ. *The Challenge of Crime*, ό.π., σ. 35 εκ., *McClintock*, ό.π. σ. 23 εκ.

33. Πρβλ. *U.S. Dep. Justice, Households Touched by Crime 1984*, σ. 3.

34. Βλ. π.χ. για τις πόλεις των ασιατικών χωρών, *R. Screven*, Πόλη και εγκληματικότητα, Γεν. Εισηγήσεις στο X Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 35 εκ.

35. Βλ. *K.O. Christiansen*, Industrialization and urbanization in relation to crime and juvenile delinquency, repr. *Intern. Review Crim. Pol.* No 16, σ. 7.

36. Βλ. *Δασκαλάκη - Ανδρίτσου - Παπαδοπούλου - Παππά - Περαντζάκη - Τσαμπαρλή*, ό.π., σ. 202.

37. Βλ. *M. Killias - G. Riva*, Crime et insécurité: un phénomène urbain? *Rev. Int. Crim. Pol. Technique* 2/1984, σ. 173, *A. Tsikouras*, Cities and criminality, στο *Reports to the X International Congress on Social Defense*, Centro Nazionale di prevenzione e difesa sociale, 1981, σ. 118.

38. Βλ. *R. Zauberman*, Sources of information about victims and methodological problems in this field, στο *Council of Europe, 16th Criminological Research Conference (26-29.11.1984): Research on Victimisation*, Strasbourg 1986, σ. 39.

39. Βλ. *G. Picca*, La violence et la sécurité, *Cahiers de Défense Sociale*, 1980, σ. 15.

40. Από συνέντευξη διευθυντή εταιρείας αντικλεπτικών συστημάτων: βλ. *Α. Κόσσιου, Κλέφτες, ληστές και διαρρήκτες... χτυπούν την πόρτα μας. Εμείς τι κάνουμε για να τους αποφύγουμε;* *Αστ. Εκπ.* 1985, τ. 17-18, σ. 268-271.

ημερήσιο τύπο είναι ταυτόχρονα ο συντομότερος δρόμος προς τον καταναλωτή⁴¹. Από την άλλη μεριά ένας σημαντικός αριθμός επαγγελματιών δικαιολογείται από τον ίδιο φόβο (π.χ. θυρωρών, νυκτοφυλάκων, ιδιωτικών αστυνομικών κ.ά.).

Όλα τα προηγούμενα αφήνουν αναπάντητο το μεγάλο ερώτημα, μήπως τελικά δεν είναι ο φόβος του εγκλήματος και το συναίσθημα της δημόσιας ανασφάλειας τα στοιχεία που τροφοδοτούν την ενλόγω επιχειρηματική δραστηριότητα αλλά (έστω σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό) ακριβώς το αντίστροφο.

5. Η εκάστοτε πολιτική εξουσία δεν αγνοεί, βέβαια, τις πιο πάνω άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις του φόβου του εγκλήματος. Αλλ' ούτε επιτρέπεται να τις αγνοεί, στο μέτρο που ο φόβος του εγκλήματος και η ανασφάλεια δεν σημαίνουν τίποτε άλλο παρά διακινδύνευση των αγαθών και των δικαιωμάτων που εγγυάται το ίδιο το Σύστημα (ζωή, αξιοπρέπεια, σωματική ακεραιότητα, προσωπική ελευθερία, κατοικία κ.ά.)⁴². Επιχειρεί λοιπόν να τις αντιμετωπίσει με μέτρα οργανωτικά άμεσης απόδοσης (όπως η κατάλληλη διάρθρωση της αστυνομίας, η αναδιοργάνωση των μέσων συγκοινωνίας, ο τονισμός του φωτισμού των δρόμων, πάρκων κλπ.), με μακροπρόθεσμα κοινωνικά μέτρα⁴³ (π.χ. οικονομικά, μορφωτικά, ιδιαίτερα πολεοδομικά⁴⁴ κ.ά.), με μέτρα ειδικότερα αντεγκληματικής πολιτικής. Σ' αυτόν τον τελευταίο τομέα εμφανίζονται, ωστόσο, δύο προβλήματα:

ί/πολλά από τα μέτρα που παίρνονται, στοχεύοντας στην ανακούφιση από το φόβο του εγκλήματος και/ή στην τόνωση του συναίσθηματος της δημόσιας ασφάλειας

---

41. Βλ. «Οδηγό αγοράς για ολοκληρωμένα συστήματα συναγεραμού. Η νέα τεχνολογία στην υπηρεσία της αντικλεπτικής προστασίας»: «Το Βήμα» της 13.5.1984. Το ρεύμα της εποχής άρχισε να παρασύρει και «ελαϊκό-επιστημονικά» βιβλία, όπως των Μ. Kambouli*-Α. Normandean**, *Se protéger contre le Vol*, Ed. de l'Homme, Montreal, το διαφημιστικό φυλλάδιο του οποίου αρχίζει από την αύξηση του κινδύνου θυματοποίησης, συνεχίζει με την αδυναμία της αστυνομίας να προστατεύσει όλους τους πολίτες και επισμαίνει το υψηλό κόστος της αμέλειας στην ατομική προφύλαξη.

* Ερευνητής στο Διεθνές Κέντρο Συγκριτικής Εγκληματολογίας, Παν. Montreal

** Καθηγητής στη Σχολή Εγκληματολογίας και Διευθυντής του ενλόγω Διεθνούς Κέντρου του Πανεπιστημίου του Montreal.

42. Βλ. ορθή επισήμανση Ο.С. Paldio, *Rapport National Venezuelien*, στο Χ Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης, 1981, *Reports and Synopses*, ό.π., σ. 567· πρβλ. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την άσκηση βίας κατά των γυναικών, έγγρ. Α2-44/86 της 11ης Ιουνίου 1986. Προσόμο Β'.

43. Δηλ. μέτρα που είχε προτείνει ήδη εκατό χρόνια πριν η ιταλική θετική σχολή· Πρβλ. Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την άσκηση βίας κατά των γυναικών, αρ. 17. Βλ. επίσης Διακήρυξη του Caracas του 6ου Συνεδρίου του Ο.Η.Ε. για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, αρ. 1.1 και αρ. 1, 2.

44. Βλ. π.χ. για τη Δ. Γερμανία E. Kube, *Urban planning, Architecture and Crime Prevention*, στο Χ Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης, 1981, *Reports and Synopses*, ό.π., σ. 78 εκ.: για τις Η.Π.Α. U.S. Delegation, *Justice Reference Paper*, 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan 1985, σ. 6 Βλ. επίσης στο απόρρημα του *Journal of Architecture and Planning Research* 1985, τ. 2, τις ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες μελέτες των B. Brown, *Residential territories cues to burglary vulnerability* (σ. 231 εκ.), J. Archer, *The use of architectural props in the conduct of criminal acts* (σ. 245 εκ.), R. Taylor - S. Shmucker - G. Gottfredson, *Neighborhood - level links between physical features and local sentiments: deterioration, fear of crime, and confidence* (σ. 261 εκ.), A. Patterson, *Fear of crime and other barriers to use of public transportation by the elderly* (σ. 277 εκ.), J. Hansinger, *Fear of crime in public environments* (σ. 289 εκ.). Βλ. ακόμη C. Ray Jeffery, *Crime Prevention Through Environmental Design*, Sage Pub., Beverly Hills - London 1977, σ. 185 εκ.

(δηλ. ενός προβλήματος συναισθηματικού αλλ' όχι πάντα πραγματικού) ξεπερνούν το κοινωνικά αναγκαίο όριο

ii/προβάλλοντας ιδιαίτερα τον «κίνδυνο της εγκληματικότητας», δηλ. εκμεταλλεόμενη το φόβο του εγκλήματος, η εκάστοτε κρατική εξουσία παίρνει μέτρα που στοχεύουν αλλού, π.χ. στην ενίσχυση της δικής της δύναμης, την παραβίαση των ατομικών ελευθεριών κλπ.⁴⁵

5α. Στο μέτρο που το συναίσθημα της δημόσιας ασφάλειας εξαρτάται από τη δημόσια τάξη (την οποία συνθέτουν τα μερικότερα φαινόμενα της δικαιοκτικής ρύθμισης, της υποταγής σ' αυτήν και της ευταξίας⁴⁶), η προσπάθεια της πολιτικής εξουσίας για τόνωση του συναίσθηματος της δημόσιας ασφάλειας και συνακόλουθα μείωση του φόβου του εγκλήματος εκδηλώνεται με ποινικά μέτρα:

α) Η ποινικοποίηση και η αύξηση των ποινών είναι τα πρώτης χρήσης μέτρα, για να δοθεί η εικόνα μιας «κυβέρνησης με πυγμή» στην αντιμετώπιση του εγκλήματος. Στη χώρα μας τούτο αποτελεί συνήθη τακτική των νέων νομοθετημάτων που επιδιώκουν να σχηματίσουν την πιο πάνω εικόνα. Έτσι, ενώ σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες επικρατεί τάση αποποινικοποίησης, τουλάχιστον των ελαφρών εγκλημάτων (Δ. Γερμανία 1978, Ιταλία 1975, Πορτογαλία 1979), στη χώρα μας στην παραμικρή εκδήλωση δημόσιας ανησυχίας (δικαιολογημένης ή όχι), άρα μείωσης του συναίσθηματος δημόσιας ασφάλειας (πραγματικής ή υποτιθέμενης) και συνακόλουθα αύξησης των πιθανοτήτων (βάσιμων ή όχι) θυματοποίησης, εμφανίζονται τα αυστηρότερα ποινικά νομοθετήματα.⁴⁷ Φανερός στόχος τους είναι η καλλιέργεια της εντύπωσης στο κοινό, ότι ο φόβος των αυστηρών ποινών και η χωρίς «επιεικειες» (π.χ. αναστολή, μετατροπή) (!) έκτισή τους θα λειτουργήσει ως αντίβαρο, ότι θα συγκρατήσει τους μελλοντικούς (-υποψήφιους) εγκληματίες, άρα θα μειώσει τις πιθανότητες θυματοποίησης, δηλ. θα αποδιώξει το φόβο του εγκλήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο η λειτουργία της ποινής ως μέτρου γενικής πρόληψης συνδέεται άμεσα μαζί του κι έτσι σε ατομικό επίπεδο αμβλύνει το φόβο θυματοποίησης και σε συλλογικό επίπεδο τροφοδοτεί κι ενισχύει το συναίσθημα δημόσιας ασφάλειας. Κατ' επέκταση, αυτή καθαυτή η λειτουργία του ποινικού δικαίου συνδέεται αναγκαστικά με τη γενικότερη βλάβη που προκαλεί στο άτομο ο φόβος του εγκλήματος.⁴⁸

45. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, Πόλη και εγκληματικότητα. Γενική εισήγηση, Χ Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης, 1981, σ. 50, *Kegel's*, ό.π., σ. 215/216.

46. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, Η προστασία της δημοσίας τάξεως κατά τον ελληνικόν ποινικόν κώδικα, Θεσσαλονίκη - Αθήναι 1970, σ. 17 ερ.

47. Βλ. λ.χ. καλύτερα την Εισηγητική Έκθεση στο ν. 4000/1959, Κ. Νόμ. 1959, εκδ. Ζαχαροπούλου, σ. 637 ερ., και πιο πρόσφατα την Εισηγητική Έκθεση στο ν. 1738/1987 «Έγταση Συμβουλίου Πρόληψης της Εγκληματικότητας κλπ.»: «... Το αποτιμώμενο πλεόν σε συγκεκριμένους αριθμούς κοινωνικό και οικονομικό κόστος της ολοένα αυξανόμενης εγκληματικότητας σε όλα σχεδόν τα ευρωπαϊκά κράτη, κατέστησε επιτακτική την ανάγκη να ληφθούν κολύπευρα μέτρα για τη συστηματική πρόληψη των διαφόρων εγκλημάτων...» το άρθρ. 1 του αυστηρού γαλλ. ν. 81-82 της 2 Φεβρ. 1981, γνωστού ως «*sécurité et liberté*», ήδη από την αρχή προσδιορίζει τους σκοπούς του νόμου και μεταξύ αυτών «την ενίσχυση της ασφάλειας του ατόμου και την κατακόλιμηση της εγκληματικότητας» [σύγκριση του εν λόγω νόμου με αντίστοιχο του Καναδά, βλ. στον Α. Normandean, *Politiques pénales et peur du crime: ordre et sécurité* (Canada) et «*sécurité et liberté*» (France), στο *Criminologie*, Vol. XVI, 1983, No 1, σ. 51 ερ.]. Για παρόμοιες τάσεις στις ευρωπαϊκές χώρες βλ. *Council of Europe, Conference on Crime Policy* (Strasbourg, 20-22 Oct. 1980), Strasbourg 1981, σ. 24, 25.

48. Βλ. *Council of Europe, Report of decriminalisation*, Strasbourg 1980, σ. 26.

β) Στο χώρο του ποινικού δικονομικού δικαίου η επίσημη πολιτειακή αντίδραση στο φόβο του εγκλήματος εκδηλώνεται συχνά με «αυστηροποίηση» της διαδικασίας. Ο εξοβελισμός του λαϊκού στοιχείου από την ποινική δίκη (π.χ. ΙΒ' «Συντακτική Πράξη» της 10/31 Οκτ. 1967 «περί μεικτών κακουργιοδικειών»⁴⁹), η κατάργηση δικονομικών εμποδίων της ποινικής δίωξης, όπως η έγκληση (π.χ. άρθρ. 9 ν. 1419 της 8/14.3.1984 «τροποποιήσεις διατάξεων Π.Κ. κλπ.»⁵⁰), η παράκαμψη σταδίων της προδικασίας για την «ταχεία άρα αυστηρή απονομή της δικαιοσύνης» (π.χ. άρθρ. 20 ν. 660 της 5/5.8.1977 «περί τροποποίησης και συμπλήρωσης διατάξεων του Κ.Π.Δ. κλπ.»⁵¹), η στέρηση δικαιωμάτων ή μέσων προστασίας του κατηγορουμένου (ακόμη και ενδίκων μέσων, όπως από το ν. 774/1978 για την καταστολή της τρομοκρατίας⁵²) αποτελούν τα συνηθέστερα ποινικοδικονομικά μέτρα για την τόνωση του συναισθήματος της δημόσιας ασφάλειας, εξάλειψη ή μείωση του φόβου του εγκλήματος, δηλ. του φόβου θυματοποίησης. Μια τέτοια τάση δεν είναι δύσκολο να βρει υποστηρικτές⁵³.

Θάταν, βέβαια, περιττό να αναφερθεί εδώ, ότι τα πιο πάνω ουσιαστικά και δικονομικά μέτρα, που στοχεύουν στην αντιμετώπιση παροδικών καταστάσεων συχνά ριζώνουν στη νομοθεσία (μας), όπως π.χ. ο ν. ΤΟΔ' του 1871 για την καταπολέμηση της ληστείας, που άνηξε τότε στην ελληνική ύπαιθρο, που θέσπισε μέτρα τριετούς διάρκειας, τα οποία εξακολουθούν να ισχύουν ως σήμερα (!).

5β. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, το συναισθηματικό φόβο του εγκλήματος επιβάλλει στο άτομο να πάρει μέτρα προστασίας του, που μπορεί να εκδηλώνονται με πολλούς τρόπους, ακόμη και με επιθετική τακτική προς εξουδετέρωσή του. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει τίποτε άλλο στην προκειμένη περίπτωση παρά μόνον ότι οι πολίτες «παίρνουν το δίκαιο στα χέρια τους» για να προστατευθούν από το έγκλημα. Αποκορύφωμα αυτής της αντίδρασης υπήρξε άλλοτε ο αποκαλούμενος «νόμος του Lynch» (vigilantes κ.ά.). Για λόγους που η ανάπτυξή τους δεν έχει θέση εδώ, η πιο πάνω αντίδραση στο φόβο του εγκλήματος θεωρήθηκε ασυμβίβαστη προς την έννοια της «ευνομούμενης» πολιτείας και απαγορεύτηκε ως μη ανεκτή «αυτοδικία». Αλλ' η καθημερινή πραγματικότητα έδειξε, ότι η Πολιτεία ούτε με τη σημερινή οργάνωσή της είναι ικανή να επιτύχει την προστασία των πολιτών της από το έγκλημα, δηλ. να αποτρέψει αποτελεσματικά τη θυματοποίησή τους, και φυσικά να κατασιγάσει τους σχετικούς φόβους τούτων. Οι διέξοδοι που προσφέρονται (στα πλαίσια της νομιμότητας) από την πιο πάνω αμηχανία οδηγούν τόσο σε παλιές όσο και σε νέες μορφές

49. Αντίθετα, σε σοσιαλιστικές χώρες η ευρεία συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου με την ιδιότητα των λαϊκών δικαστών θεωρείται παράγοντας πρόληψης του εγκλήματος: βλ. π.χ. G.D.R. Crime Prevention in the German Democratic Republic, εισηγήσεις στο 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 1985, σ. 28 εκ.

50. Πρβλ. Κ. Βουγιούκα, Towards a victim policy in Europe, H.I. C.P.C., Helsinki 1984, σ. 91.

51. Κατά την Εισηγητική Έκθεση στο ν. 1738/1987 «τροποποίηση διατάξεων του Κ.Π.Δ.» συντομεύτηκε η διαδικασία παραπομπής του κατηγορουμένου με την έκδοση ενός μόνο ανέκκλητου βουλευμάτος «...για να τεθεί τέρμα σε μια τακτική που αποτελεί διαστρόφη του ποινικού μας συστήματος» (σ. 2) (!).

52. Βλ. επικρίσεις Γ.Α. Μαργαρίτη, Εφημερίδα του ν. 774/1978 «περί καταστολής της τρομοκρατίας κλπ.», Νο Β 1980, σ. 1018 εκ.

53. Βλ. λ.χ. Γ. Γούλα, Η «νομιμοποιημένη» διαφυγή εγκληματιών, στο βιβλίο του «Το δίκαιο και το άδικο», Θεσσαλονίκη 1985, σ. 65 εκ.

αντιμετώπισης του φόβου του εγκλήματος, οι οποίες έχουν το κοινό χαρακτηριστικό, ότι στοχεύουν στην αυτοπροστασία του πολίτη – υποψήφιου θύματος, είτε ως άτομου είτε σε συνεργασία με άλλα άτομα ως «κοινόν».

α) Μέτρα που απευθύνονται (ή επιτρέπονται) στον κοινωνικό-άτομο είναι μ.ά.:

i/Η παροχή συμβουλών για την αυτοπροστασία του, ώστε να καταστεί δυσχερέστερη η εναντίον του διάπραξη εγκλήματος (τακτική γνωστή ως target-hardening) και να αισθάνεται έτσι ο ίδιος ασφαλής.⁵⁴ Τέτοιες συμβουλές απευθύνονται συνήθως μέσω του τύπου ή των μέσων μαζικής ενημέρωσης είτε γενικά (όπως λ.χ. ενόψει «εξόδου» προς την εξοχή λόγω διακοπών κλπ.⁵⁵) είτε ειδικά σε υψηλού κινδύνου κατηγορίες ατόμων (όπως λ.χ. οι γυναίκες, ως υποψήφια θύματα σεξουαλικών επιθέσεων⁵⁶ ή ως θύματα βίας μέσα στην οικογένεια⁵⁷, και οι ηλικιωμένοι⁵⁸).

ii/Ο εξοπλισμός των πολιτών για αυτοάμυνα σε περίπτωση κινδύνου να γίνουν θύματα εγκλήματος είναι από παλιά γνωστή τακτική. Μια τέτοια τακτική συχνά ενθαρρύνει το Κράτος για να επιτύχει έμμεσα την αποθάρρυνση των υποψηφίων εγκληματιών⁵⁹. Μ' αυτό το πνεύμα ο ελληνικός ν. 495/1976 «περί όπλων κλπ.» επιτρέπει την κατοχή όπλων από έλληνες, ύστερα από άδεια που χορηγείται είτε «δι' ιδίαν αυτών ασφάλειαν» είτε «διά την ασφάλειαν... οικημάτων, ποιμνίων, μεταφορά χρημάτων ή αξιών» (άρθρ. 5, 6).

iii/Εκτός του ατομικού εξοπλισμού, σχετικά πρόσφατα, επιτράπηκε στη χώρα μας η συγκρότηση ουσιαστικά ιδιωτικών αστυνομιών από ν.π.δ.δ., τράπεζες, ταμειευτήρια, οργανισμούς και επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, κάθε φύσης επιχειρήσεις, για τις ανάγκες ασφάλειας ή φρούρησης εγκαταστάσεων ή χώρων ή για τη συνοδεία χρηματαποστολών (άρθρ. 19 ν. 1339 της 18/18.3.1983)⁶⁰. Το ίδιο παράδειγμα ακολούθησε σχεδόν αμέσως η Γαλλία⁶¹. Ίσως είναι συμπτωματικό, πάντως, και στις δύο χώρες οι ενλόγω νομοθετικές αλλαγές πραγματοποιήθηκαν μετά από ανάλογες πολιτικές μεταβολές. Όποια κι αν είναι τα

54. Βλ. Κ. Σπινέλλα, *Εγκλημα και θύμα*, Μνήμη Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκου, Τόμ. Β', Αθήνα 1986, σ. 249 εκ., σ. 272 εκ. κρβλ. από την «Αστυνομική Εκπαίδευση», τ. 17-18/1985: «ΕΓΚΛΗΜΑ: Μπορεί να συμβεί και σε σένα. Έτσι, πρέπει να μάθεις πως να προστατεύεις τον εαυτό σου. ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΑΥΤΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑ... Να τι εννοούμε... Να ενεργήσεις με κοινή λογική. Να συνεργασθείς με την Αστυνομία» (αλλ' η αντίφαση που υπάρχει στη συμβουλή αυτή είναι φανερή).

55. Κρβλ. συμβουλές στα εσώφυλλα περ. «Αστυνομική Εκπαίδευση», Γ/33, Σεπτ. 1986: «Μήπως προκαλείτε το έγκλημα».

56. Βλ. π.χ. ειδικές συμβουλές για αυτοάμυνα, αυτοβοήθεια κλπ. στο H. Schäfer, *Das Opfer steht in dritter Reihe, Festschrift für H. Dünnebier zum 75. Geburtstag*, Berlin - New York 1982, σ. 484, 485; κρβλ. Ύψισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη βία κατά των γυναικών, ό.π., αρ. 24 γ' επίσης βλ. Σπινέλλα, *Εγκλημα και θύμα*, σ. 259.

57. Βλ. σχετικές συστάσεις για τη χώρα μας από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας, στην έρευνα των Μ. Ροδοπούλου - Α. Ρήγα, *Τις «τρέχει» σήμερα η γυναίκα*; Αστ. Επιθ. 2/1987, σ. 124 εκ.

58. Βλ. Y. Brihoul, *La peur du crime et la punitivité chez les personnes âgées*, *Criminologie*, Vol. XVI, 1983, No 1, σ. 7 εκ., R. Sparks, *Έρευνες σε θύματα εγκλημάτων*, μτφρ. Χ. Τσουραμάνη, Αθήνα - Κομοτηνή 1985, σ. 355 εκ., A. Voig, *Ας προστατεύσουμε τους ηλικιωμένους*, εκδό. Η. Κοτταρίδη, Αστ. Επιθ. Ακρ. 1987, σ. 259 εκ.

59. Βλ. M. Dehmas - Marty, *Le flou du droit*, P.U.F. 1986, σ. 196.

60. Όπως τροποποιήθηκε από το άρθρ. 12 ν. 1481/1984 «Οργανισμός Υπουργείου Δημόσιας Τάξης», όπως και τούτο συμπληρώθηκε από το άρθρ. 5 ν. 1590 της 23.4.1986.

61. Βλ. γαλλ. ν. της 12 juillet 1983, κατά το πρώτο άρθρο του οποίου σκοπός του είναι η «επιτήρηση και διαφύλαξη»: βλ. Dehmas - Marty, ό.π. σ. 198.

πλεονεκτήματα του θεσμού της ιδιωτικής αστυνομίας, πίσω του κρύβονται σημαντικοί κίνδυνοι, που έχουν ήδη επισημανθεί.⁶²

Δεδομένου ότι τόσο ο ατομικός εξοπλισμός όσο και ο εξοπλισμός ιδιωτών-αστυνομικών δημιουργούν ζητήματα που απασχολούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υπογράφηκε η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τον έλεγχο της απόκτησης και κατοχής όπλων από ιδιώτες» (1978), ενώ η Επιτροπή Υπουργών των χωρών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν κοινά προβλήματα, υιοθέτησε τη Σύσταση Νο R (84) 23 για την «Εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών αναφορικά με τα πυροβόλα όπλα».

β) Η ενεργός συμμετοχή του κοινού στην καταπολέμηση του εγκλήματος αποτελεί επίσης αρκετά γνωστή από παλιά τακτική της αντεγκληματικής πολιτικής. Θεωρούμενη γενικά ως έκφραση των γενικών υποχρεώσεων του πολίτη, επιδιώκεται (λ.χ. στη χώρα μας) άλλοτε χαρακτηριζόμενη ως καθήκον (π.χ. άρθρ. 40 Κ.Π.Δ.: «... Ακόμα και ιδιώτες οφείλουν... αν αντιληφθούν οι ίδιοι αξιόποινη πράξη... να την αναγγείλουν στον εισαγγελέα...»· άρθρ. 275 Κ.Π.Δ.: «Προκειμένου για αυτόφωρα κακουργήματα και πλημμελήματα οι ανακριτικοί υπάλληλοι έχουν υποχρέωση – ενώ οποιoσδήποτε πολίτης το δικαίωμα – να συλλάβουν το δράστη...») κι άλλοτε επιβαλλόμενη με απειλή ποινής (π.χ. άρθρ. 232 Π.Κ. «Παρασιώπηση εγκλημάτων» κ.ά.). Τον ίδιο προσανατολισμό έχουν θεσμοί, όπως της αμοιβής για παροχή πληροφοριών προς «εξιχνίαση σοβαρών εγκλημάτων και αποκάλυψη και σύλληψη των δραστών των εγκλημάτων αυτών»⁶³, της πολιτικής αγωγής στην ποινική διαδικασία (άρθρ. 63 επ. Κ.Π.Δ.), της υποχρέωσης συνδρομής στο θύμα εγκλήματος (άρθρ. 43 ν. 614/1977 Κώδ. Οδ. Κυκλ.) κλπ.

Οι πιο πάνω θεσμοί εξαναγκαστής – κατά το μάλλον ή ήττον – συνδρομής του πολίτη, ήδη επιδιώκεται να μεταλλαγούν σε (ή έστω να συμπληρωθούν με) νέες μορφές συνεργασίας, μάλλον εκούσιας και συνειδητής ως κοινωνικής υποχρέωσης, χωρίς δέλεαρ ή εξαναγκασμό. Η τακτική αυτή στηρίζεται στην τώρα τελευταία όλο και περισσότερο έντονα υποστηριζόμενη άποψη, ότι «το κοινόν πρέπει να εκπαιδευτεί και να συνειδητοποιήσει ότι είναι πρωταρχικά υπεύθυνο για τη δική του ασφάλεια»⁶⁴ ή τουλάχιστον «συνυπεύθυνο»⁶⁵. Βέβαια, η συμμετοχή και συνεργασία του κοινού στα διάφορα επίπεδα λειτουργίας του αντεγκληματικού μηχανισμού, όπως περίπου διαγράφεται στη Σύσταση Νο R (83) 7 «για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική»⁶⁶, εκδηλούμενη με το πνεύμα της ενεργού συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή⁶⁷, δεν προκαλεί κατ' αρχήν αντιρρήσεις. Κι αν ακόμη προκύψουν τέτοιες

62. Βλ. *Council of Europe, Report on decriminalisation*, σ. 67· κρβλ. *National Statement of Japan*, ό.π. σ. 78.

63. Βλ. π.χ. άρθρ. 20 εδ. ιη' και άρθρ. 39 ν. 1481/1984 για τον οργανισμό του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, και άρθρ. 9 ν. 1590/1986.

64. Βλ. αναφορές στο *U.N. General Assembly, Report of the Interregional preparatory meeting for the 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, on topic III: «Victims of Crime»* (Ottawa, 9-13 July 1984), A/CONF. 121/IPM/4, 10 Sept. 1984, σ. 13· επίσης, Σύσταση Νο R (83) 7 «για τη συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική» (υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών των χωρών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 23 Ιουν. 1983), αρ. 25.

65. Βλ. *Society and Crime, A policy plan for The Netherlands*, 1985, σ. 23.

66. Βλ. επίσης *Council of Europe, C.D.P.C. Comité restreint d'experts, sur l'organisation de la prévention de la criminalité*, PC - R - OP (86) 2 της 21 Μαρτίου 1986.

67. Κρβλ. άρθρ. 3 παρ. 3 της Υπουργικής Απόφασης αριθμ. Φ. 390.2/143/Γ5/354 (Φ.Ε.Κ. 826 τ. Β'.

αντιρρήσεις, μπορούν ίσως να ξεπεραστούν μέσα από τη συμμετοχή των κοινοτικών φορέων στα διάφορα εθνικά, περιφερειακά, δημοτικά κ.ά. «Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας», που προωθούνται τελευταία (π.χ. στη χώρα μας με το ν. 1738/20 Νοεμβ. 1987)⁶⁸. Τα ερωτηματικά που γεννιούνται, ωστόσο, αναφέρονται αφενός στο περιεχόμενο του ρόλου που θα παίζει η αστυνομία μέσα στον κρατικό μηχανισμό και αφετέρου στην έκταση και τις συνέπειες της συνδρομής του κοινού στην αντιμετώπιση του εγκλήματος. Η ιδέα που υποστηρίζεται, ότι «υπάρχει πραγματικά επείγουσα ανάγκη για ένα κοινό μέτωπο από άγρυπνους και συνεργάσιμους πολίτες, ειδικευμένους στη δίωξη του εγκλήματος αστυνομικούς και υπεύθυνους πολιτικούς...»⁶⁹, ανατρέπει την παραδοσιακή εικόνα του πολίτη που κοιμάται ήσυχος στο κρεβάτι του γιατί στο δρόμο ξαγρυπνά ο «φρουρός του νόμου και της τάξης» αστυνομικός. Η νέα εικόνα, που φτιάχνεται λίγο λίγο, είναι του πολίτη που ξαγρυπνά στο σπίτι του, στο κατάστημά του, στη γειτονιά του για τη διαφύλαξη των αγαθών του, ενώ η αστυνομία ρυθμίζει την κυκλοφορία, υπηρετεί τον τουρισμό, προστατεύει «ψηλούς ξένους» ή – χειρότερα – επιτηρεί πορείες ή διαδηλώσεις (π.χ. άρθρ. 4 και άρθρ. 5 παρ. 5 του ν. 1481/1984), γεγονός που δικαιολογημένα της προσδίδει κάποτε το χαρακτήρα παραστρατιωτικής οργάνωσης.⁷⁰ Πραγματικά, άρχισαν ήδη να εμφανίζονται σε όλο και περισσότερες χώρες διάφορα προγράμματα κοινοτικής αντιμεγληματικής πρόληψης, στηριζόμενα δηλ. στην αστυνόμευση από ιδιώτες είτε σε επίπεδο γειτονιάς (π.χ. Neighborhood Foot Patrol), με ειδικότερο στόχο την προστασία των σπιτιών από διαρρήκτες (Neighborhood - Based Antiburglary Strategies)⁷¹, είτε σε επίπεδο πόλης (City - wide Community Crime Prevention)⁷². Αναμφίβολα, η ενεργοποίηση του κοινού προσφέρει σημαντική βοήθεια στην πρόληψη του εγκλήματος, συνεπώς είναι ικανή να κατασιγάσει σε κάποιο μέτρο το φόβο του εγκλήματος.⁷³ Ταυτόχρονα, ωστόσο, μπορεί να προκαλέσει υπέρμετρη αύξηση του φόβου θυματοποίησης και μείωση του συναισθήματος της δημόσιας ασφάλειας, αφού εύλογα μπορεί να ερμηνευτεί ως αδυναμία της αστυνομίας να προσφέρει την

22.10.1982) για τον «Κανονισμό Λαϊκής Επιμόρφωσης», της οποίας στόχος ορίζεται «Η διασφάλιση της συνειδητής και αποτελεσματικής συμμετοχής του ατόμου στη ζωή του κοινωνικού συνόλου...».

68. Την ιδρυση τους είχε συστήσει το Συμβούλιο της Ευρώπης (Σύσταση Νο R (83) 7). Βλ. επίσης Tsitsoura, ό.π., σ. 120, και για τη Γαλλία Lazerres, ό.π., σ. 103 εκ.

69. Βλ. Η.-P. Vignola, Πολίτες και Αστυνομία κατά του εγκλήματος, Αστυν. Επιθ. Α', τ. 6, σ. 19, 20.

70. Βλ. επιστημονικές A.C. Germans, Community Policing: An assessment, J. Crim. Law, Crimin. Pol. Scie., Vol. 60, σ. 89 εκ.

71. Ανάμεσα στις συμβουλές που δίνονται στα εσώφυλλα του περ. «Αστυνομική Εκπαίδευση» περιλαμβάνεται και μία παρόμοια: «Οργάνωσε ένα σύστημα αυτοπροστασίας με τους γείτονές σου, για να επιβλέπει ο ένας την κατοικία του άλλου» (τ. 15-16/1985). Βλ. επίσης Society and Crime, A policy plan for The Netherlands, σ. 26. Στην Ιαπωνία, στο τέλος του 1983, λειτουργούσαν 689.000 Γραφεία - σύνδεσμοι κοινού και αστυνομίας για την πρόληψη του εγκλήματος και 10.234 Ενώσεις Πρόληψης του Εγκλήματος από ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες (τραπεζιών, ξενοδοχείων, super-markets κ.ά.): National Statement of Japan, ό.π., σ. 77, σημ. 68, 69.

72. Βλ. σχετικά D. Rosenbaum, Community Crime Prevention, Sage 1987, Mayhew, ό.π., σ. 60 εκ., J. Stewart, National Institute of Justice, στο Annual Report of Justice System Improvement Act Agencies, F.Y. 1984, U.S. Department of Justice, σ. 10, U.S. Delegation, Justice Reference Paper, 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan 1985, σ. 5 εκ., Canada, Crime Prevention, discussion paper prepared by A. Himmelfarb, 7th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders 1985, σ. 18 εκ.

73. Βλ. όμως στο Σ. Αλεξιάδη, Η καταγγελία του εγκλήματος, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 178.

προστασία από το έγκλημα, που για κάθε πολίτη είναι ο πρωταρχικός λόγος της ύπαρξής της. Τούτο ενισχύεται ακόμη περισσότερο, όταν η ίδια διαπίστωση επαναλαμβάνεται σε συζητήσεις κορυφαίων πολιτικών οργάνων, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όπου ο ευρωβουλευτής Luster, εισηγητής της Νομικής Επιτροπής με θέμα τις αποζημιώσεις των θυμάτων πράξεων βίας, άρχισε την ανάπτυξη της εισήγησής του με την παρατήρηση, πως «αποτελεί πραγματικότητα στη δημόσια ζωή μας... ότι η καλύτερη αστυνομία δεν έχει τη δυνατότητα να εμποδίσει απολύτως τη διάπραξη αξιοποιώνων πράξεων»⁷⁴.

5γ. Η λήψη και η επιβολή μέτρων αποκατάστασης της ζημίας που θα προκύψει από το έγκλημα είτε διαμέσου ασφαλιστικών φορέων (π.χ. κάλυψη αστικής ευθύνης έναντι τρίτων θυμάτων τροχαίων εγκλημάτων κατά το ν. 789/1976) είτε από το δράστη διαμέσου της πολιτικής αγωγής είτε από την ίδια την Πολιτεία (όπως προβλέπεται από την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την αποζημίωση των θυμάτων των εγκλημάτων βίας»⁷⁵) δεν φαίνεται να είναι ικανά να μειώσουν το φόβο του εγκλήματος, αφού προϋποθέτουν τη διάπραξη του. Από την άποψη, μάλιστα, που ενδιαφέρει εδώ, δεν αποκλείεται να λειτουργήσουν αντίστροφα, με τη σκέψη ότι από την ύπαρξή τους (ιδίως από την αποζημίωση από την Πολιτεία) οι εγκληματίες θα είναι πια ασυγκράτητοι κατά τη διάπραξη του εγκλήματος⁷⁶.

6. Οι επιπτώσεις άμεσες και έμμεσες του φόβου του εγκλήματος δείχνουν τη σημασία που έχει ως ατομικό και κοινωνικό πρόβλημα. Αν οι διαπιστώσεις και οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν πιο πάνω ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, γίνεται φανερό ότι ο φόβος του εγκλήματος, αν ξεπεράσει ορισμένα όρια, έχει επιπτώσεις πιο σοβαρές απ' ότι το ίδιο το έγκλημα.⁷⁷ Αντίθετα, περιορισμένος σε κάποιο «λογικό» πλαίσιο υπαγορεύει στο άτομο συμπεριφορά και λήψη μέτρων, που αντικειμενικά περιορίζουν τις πιθανότητες θυματοποίησης του. Τούτο δείχνει τη σημασία της ειδικότερης έρευνας και μελέτης του όλου θέματος.⁷⁸

Σ' ένα σπονδυλωτό πρόγραμμα έρευνας του πολυσύνθετου προβλήματος του φόβου του εγκλήματος οι ακόλουθες κατευθύνσεις παρουσιάζουν πρωταρχικό ενδιαφέρον:

A. Οι παράγοντες που καλλιεργούν το φόβο του εγκλήματος (: φόβος θυματοποίη-

74. Βλ. Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Παράρτημα, Πρακτικά Συνεδριάσεων από 10 μέχρι 13 Μαρτίου 1981.

75. Βλ. Council of Europe, Explanatory report on the European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg 1984. Βλ. επίσης προηγούμενη Σύσταση (77) 27 «on Compensation of Victims of Crime» στο Council of Europe, E.C.C.P., Compensation of victims of crime, Strasbourg 1978. Πρβλ. Ανθρακιάκη, ό.π., σ. 159 εκ., Π. Παπαδόπουλο, Η αποζημίωση των θυμάτων του εγκλήματος από την Πολιτεία, σειρά «Ποινικά», αρ. 8, Αθήνα 1981.

76. Βλ. σχετικά Σ. Αλεξιάδη, Η μελέτη του θύματος ως κοινωνικού παράγοντος της εγκληματικότητας, Αρμεν. 23 (1969), σ. 667, Ανθρακιάκη, ό.π., σ. 162.

77. Βλ. εισήγηση Μανωλεδάκη, Πόλη και εγκληματικότητα, σ. 67.

78. Εκτός από την έρευνα της President's Commission, The Challenge of Crime, βλ. επίσης τις έρευνες στο R. Block (ed.), Victimization and Fear of Crime: World Perspectives. U.S. Dep. of Justice, Washington 1984, Université de Liège (Kellens - Lindsey - Voisin), La peur et la ville. Rapport d'une enquête (mimeo.), 1981, S. Durand, La peur du crime dans un quartier de Montréal: Côte - des - Neiges, Criminologie, Vol. XVI, 1983, No 1, σ. 85 εκ.

- σης – συναίσθημα μειωμένης δημόσιας ασφάλειας), είτε ψυχολογικής είτε κοινωνιολογικής προέλευσης· ειδικότερα πρέπει να μελετηθούν:
- α. Οι κατηγορίες ατόμων υψηλού κινδύνου θυματοποίησης (γυναίκες, ανήλικοι, ηλικιωμένοι, ομοφυλόφιλοι, μετανάστες κ.ά.).
  - β. Οι συνθήκες υψηλού κινδύνου θυματοποίησης (εγκληματικές περιοχές, ανωνυμία των μεγάλων πόλεων, μοναξιά σύγχρονων πολυ-κατοικιών, επαγγέλματα οδηγού ταξί, φαρμακοποιού, πόρνης κ.ά.).
- Β. Προβλήματα αντεγκληματικής πολιτικής:**
- α. Ο φόβος του εγκλήματος ως παράγοντας ποινικοποίησης ή αυστηροποίησης της κοινωνικής αντίδρασης στο έγκλημα.
  - β. Ο φόβος του εγκλήματος και ο ρόλος της αστυνομίας στην ελάττωσή του.
  - γ. Ο φόβος του εγκλήματος και ο ρόλος του στη διαμόρφωση της σφραγιστικής πολιτικής.
- Γ. Οι επιδράσεις του φόβου του εγκλήματος στην κοινωνική ζωή:**
- α. Το ιδιωτικό κόστος του φόβου του εγκλήματος.
  - β. Άμεσα και έμμεσα οικονομικά ωφέληματα.
  - γ. Σύγκριση των (επιβλαβών) κοινωνικών επιπτώσεων αφενός από το φόβο του εγκλήματος και αφετέρου από το ίδιο το έγκλημα.
  - δ. Ο φόβος του εγκλήματος και η πολιτική εκμετάλλευσή του.
- Δ. Το δίλημμα της αυτοπροστασίας ή της προστασίας του ατόμου και του κοινού ευρύτερα (από το φόβο του εγκλήματος) από μέρους της Πολιτείας.**